

ELŐSZÓ

Az iskola politikum mondhatnánk az ókori városállamra, a „polis”-ra utalva, mely megnevezést kiterjesztett értelemben talán a társadalom egészére vonatkoztatva is használhatunk. Értve ezen azt, hogy az iskolaügy, a nevelés, a képzés, az oktatás világa olyan sokágú, bonyolult terület, hogy ösztársadalmi érdekű kérdéskörnek tekinthetjük. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy a nevelés tájékozódási irányául szolgáló embereszmény megfogalmazása mindig az adott kor uralkodó ideológiájával áll szoros kapcsolatban. Ebben a „meghatározó szint és az „árnyalatot” is a mindenkori, történetileg változó társadalmi berendezkedés formái és az abban meghatározó társadalmi/politikai erők alkui adják: Európában hosszú évszázadokon keresztül az egyházak, a 18. századtól a királyi adminisztrációk, a képviselő elvén működő parlamenti demokráciákban a meghatározó társadalmi/politikai erőket képviselő aktorok. E folyamatban sajátos változatot jelentenek a 20. századi monolit (egypárti) diktatúrák embereszményei, oktatáspolitikái.

Mi várható és mi kapható ettől a kötettől?

Ha érvényesnek fogadjuk el azt a megállapítást, hogy az iskola társadalmi környezetét mindazok a családok alkotják, akiknek gyermekei az adott iskolába járnak, jártak vagy járnak, akkor egyértelműen relevánsnak tekinthetünk egy olyan gyűjteményes kötetet, amelyben az írások zömének témája a pedagógusképzés/tanárképzés és továbbképzés (Bordás A., Chrappán M. – Pusztai G., Stark G., Zoller K., Márkus E. – Rácz I. – Erdei G). A kötet többi tanulmánya pedig valamilyen nézőpontból az iskola világának és szereplőinek, „aktorainak” különböző jellemzőinek, megnyilvánulásainak vizsgálatát teszi elemzése tárgyává. Azaz, hol a tanárság mint szakmai réteg társadalmi státusának kérdésköréről (Fónai), tanárok vélekedéseiről az IKT világ fejleményeire vonatkozólag, annak lehetőségeiről és (esetleges) kockázatairól (Buda A. – Bedő – Lévai), az iskolai zaklatás felzaklató életvilágáról, dinamikájáról és meglepő megnyilvánulásairól (Buda M.), a hallgatói elkötelezettség (ki)alakulásának és változásainak dinamiká-

járól (Kovács E., Jancsák Cs.) vagy az anyanyelvi nevelést érő kihívásokról és annak tanárképzési vonatkozásairól (Nagy) szólnak.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy tematikailag az írások egyik csoportja a domináns téma rendszerszintű szakmapolitikai fejleményeit, a másik a különböző témájú, intézményszintű fejlemények körét tárgyalja.

A debreceni neveléstudományi doktori program hatásának tudhatjuk be a tanulmányok két szembeötlő jellegzetességét: az összehasonlító szemléletmód markáns jelenlétét és azt, hogy a klasszikusnak nevezhető „kérdőív + interjú” módszertant egyéb oktatáskutatási eljárások, típusok megjelenésen gazdagítja: akciókutatás (Bordás A.), történeti leíró kutatás (Fónai M.), a társadalmi ítéletalkotás sztereotípiáinak, mechanizmusainak vizsgálata (Kovács E.) és a humán etológia mint értelmezési keret (Buda M.). Ezt örömmel nyugtázzhatjuk annak elismerése mellett is, hogy az írások többsége az oktatáskutatás leíró típusát képviseli.

A komparatiztika szemléletként és módszerként köztudottan nagy karriert futott be tudományok egész sorában. A neveléstudományi kutatásokban sincs ez másképpen, azaz a kutatás során megállapított hasonlóságok és különbözőségek az oktatáskutatásban is összehasonlításra felkínálkozó tárgyak. Kiváltképpen így van ez különböző nemzeti oktatási rendszerek, illetve azok alrendszerének összehasonlító tanulmányozása során (Stark G., Zoller K.). Az ilyen esetekben a szakkifejezések összehasonlító értelmezése, elemzése hálás kutatói lehetőség/feladat szokott lenni, merthogy a hagyományokba, nemzeti kultúrába és történelembe ágyazott oktatásügy esetében éppenséggel a „terminus technicus”-ok „forrásvidéke” és értelmezése lehet nagyon is eltérő különböző nemzeti kontextusokban. Olyasféle nemzeti sajátosságokra gondolhatunk, mint pl. a versenyvizsga intézménye a frankofon világra tájoló keleti szomszédunknál. Úgy véljük, az érdeklődő olvasó szívesen hallana többet az ilyen jellegű rendszersajátosságokról, melyeket akár a tanügy ún. „európai dimenziójaként” is számon tarthatunk. Ugyanakkor elbizonytalanító, a tájékozódást nehezítő körülmény, ha mostani, aktuális tanügyi fejleményekről szólva külföldi példákat egy – úgy mond – „Bologna előtti”, 1998-ban megjelent kismonográfiából idézünk.

A tanárság (pedagógusság) mint legnagyobb értelmiségi réteg vizsgálatának szempontrendszer, kérdésfeltevési és (empirikus) vizsgálatokra támaszkodó eredményei gazdagítják is, problematizálják és – enyhe szerzői szkepszissel fűszerezve – árnyalják is a tárgyra vonatkozó tudásunkat. Mindeközben meggyőzően mutatva be az értelmiségkutatások alapvető fo-

galmainak történeti alakváltozatait (középosztály, professzió, intelligentsia – így régiesen, a latin eredetire utaló írásmóddal), egyúttal azt is nyugtázhadjuk, hogy ezek az elemzések fontos felismerésekkel járulnak hozzá neveléstudományi konceptusok árnyalásához, differenciált szemléletéhez.

Szembeötlő, hogy míg szerzőnk (Fónai M.) – elemzéseinek summájaként – a tanárság deprofesszionalizációjának megállapításáig jut el, a kötet egy másik szerzője éppenséggel e szakmai réteg professzionalizációja mellett érvel (Zoller K.) – igaz, ez utóbbi szerző nem hazai, hanem határon túli (Partium) fejlemények számbavétele alapján. Eme eltérés megítélésünk szerint két dologból is származhat: az egyike, hogy tanulmányozásuk „tárgyai”, a tanárság mint foglalkozási réteg nem ugyanabból a társadalmi és kulturális környezetből valók, a másik talán az értelmiségkutató szociológus és az oktatáskutató pedagógus nézőpontjának, szempontrendszerének különbözőségéből adódhat.

Izgalmas kérdéskört feszeget a továbbképzés és a pedagógus pályamodell viszonyát munkába vevő tanulmány (Chrappán M. – Pusztai G.). Felfogás kérdése, hogy az általuk bemutatott és értelmezett, mára tömegesnek mondható diplomahalmazási gyakorlatot hogyan ítéljük meg. A munkavállaló munkapiaci esélyeinek növekedése nézőpontjából nyilvánvalóan pozitív fejlemény a diplomahalmazás. És pozitív, valóban minőség-növelő fejleménynek értékelhetjük azt is, ha például a szakvizsgás képzésben résztvevő megmarad a maga szintjén, a maga mesterségében és a megszerzett új tudást meglévő munkahelye minőségének emelésére fordítja, úgy mint mérési-értékelési szakember vagy fejlesztő pedagógus stb. Nézetünk szerint ez a fejlemény megbízhatóbb garanciája lehet a saját (munka)minőség javításának, mint a manapság oly divatos – az angolszász szakirodalomból – származó „kutató pedagógus” eszménye.

Ha azonban onnan nézzük a szóban forgó jelenséget, hogy az újabb és újabb bizonyítvány, diploma tulajdonosa azt a karriervágyát nyilvánítja ki ilyen módon, hogy oda hagyja eredeti végzettségét, váltson és – úgymond – feljebb lépjen a szakmai hierarchiában (óvodapedagógusból tanító, tanítóból szaktanár stb.), akkor azt mondhatjuk, hogy a diplomahalmazás révén az érintettek nem a maguk helyén, nem eredeti szakmájukban maguk válnak jobbra. Ilyen módon tehát az újabb diploma – hadd sarkítsunk egy kissé – nem az óvodapedagógus vagy a tanítói vagy a szaktanári állomány minőségének javulását garantálja.

Még mindig a tanári mesterség minőségénél maradva sajátos hiányként állapíthattuk meg, hogy a továbbképzéssel foglalkozó írások egyike sem

szól arról a (nyugat)–európai rendszerek gyakorlatában erősen preferált továbbképzési formáról, amelyben a kurzus középpontjában a különböző iskolafokozaton működő és különböző szakos pedagógusok/szaktanárok együttműködése áll. Be kell látnunk: valószínűleg ez még mindig a hazai továbbképzési gyakorlat hiánylistáján szerepel.

Más területek (fejlődéstan, idegélettan, humán etológia) eredményeinek (módszereinek) beemelése az oktatáskutatásba kétségtelenül gazdagíthatja annak nézőpontjait, értelmezési tartományát, kiváltképpen akkor, amikor ez – józansággal, bölcs önmérséklettel párosulva, mint ebben az esetben is! – nem válik sarlatán nagyképűséggé (Buda M.).

A mediatizált környezet tanítási/tanulási potenciáljáról, lehetőségeiről ezúttal is igen pozitívan nyilatkoznak a megkérdezett tanárok (Buda A. – Bedő–Lévai). Úgy véljük, lassan itt van az ideje annak, hogy a kutatók figyelme mindezen túlmenően az eredményekre, a tanulói teljesítményekre is ráirányuljon, azaz arra, hogy jár–e, s ha igen, akkor miféle többlettel a mediatizált világ a tanulói teljesítményekre nézve.

Az írások egy része tapasztalati bázisként pedagógusokkal/tanárokkal készített interjúkra épít, amelyekből bőséges idézeteket közöl. Az interjúkat lebonyolító kutatók úgy döntöttek, hogy alig nyúlnak hozzá az alanyaik szóbeli megnyilatkozásait, az élő beszédet jellemző sajátosságokhoz (ismétlések, befejezetlen mondatok, nyelvhelyességi vétségek stb.). E mögött vélhetőleg az a kutatói meggondolás rejlik, hogy minél tárgyyszerűbb, tárgyilagosabb legyen az interjúk leírásában megjelenő kép.

E tanulmányok egyszersmind egy neveléstudományi doktori programot mint szakmai/szellemi kutatóműhelyt is képviselnek: a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája Nevelés– és Művelődéstudományi Doktori Programját. Valóban jogosult szakmai műhelyről beszélni, hiszen a szerzők sorában a program oktatói karának képviselői, a program friss doktorai és doktoranduszai jelennek meg, azaz neves valamint kezdő kutatók és „kutató tanoncok” egyaránt.

Mindez azonban korántsem jelenti azt, hogy a kötet tanulmányi – úgy-mond – „azonos szövéssűek” lennének. Mert a gyakori tematikus hasonlóság mellett a reflexiók elmélyültsége és a szakmai kontextus különbözőségeiben határozott szerzői profilok rajzolódnak ki. Karakteres műfaji sajátosságok szerint is különböznek a kötet tanulmányai. Vannak köztük olyanok, amelyek főként választott témájuk szabályozási hátterére összpontosítanak (törvények, kormányrendeletek, miniszteri rendeletek) és az ebből adódó

hosszú és jellemző felsorolások révén („taxatív adatszerűség”) inkább a szakanyag típusú szövegszervezéshez közelítenek (Márkus E. – Rácz I. – Erdei G., Stark G., Zoller K.). A tanulmányok másik csoportjára – az adatolás mellett, azon túlmenően – határozott, erős reflexiós szerzői hajlandóság érzékelhető (Buda M., Fónai M., Chrappán M. – Pusztai G., Kovács E., Nagy Z.), mely szövegek ennek jóvoltából inkább az értekezés típusú szöveghez, szövegszervezéshez sorolhatók. E sajátosságok nem (csak) ahhoz köthetők, hogy szerzőjük érett vagy kezdő kutató vagy éppenséggel „kutató tanonc”, sokkal inkább a választott téma természete tűnik föl ebben meghatározónak.

Megismételve korábbi (költői) kérdésünket, vajon mit várhat és mit kaphat az olvasó ettől a kötettől?

Egy olyan, sokszínű mozaikképet a „tanárképzés és vidéke” (majd mindig) aktuális témakörrel, azaz egy napjainkban (is) ismét erős kihívásokkal sokkolt szakmai rétegről, felsőoktatási képzési területről és iskolai életvilágról. Tudjuk persze, hogy a témaválasztást – tegyük a kezünket a szívünkre – szinte sosem csak a belső késztetés, a téma iránti érdeklődés határozza meg, hanem a publikálási kényszer (doktoranduszoknál és a kutatói pálya elején állóknál) és a pályázati lehetőségek (valamennyi kutatónál).

Olyan mozaikképet kaphat tehát az olvasó a kötettől, amely legjobb darabjaiban – hadd folytassam a képzavart – jó minőségű, gazdagon dokumentált és elmélyült reflexióval kísért írásokat ajánl föl olvasóinak.

Szabó László Tamás
lektor